

Mgr Włodzimierz K. Kowalczyk

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

e-mail: krzychkowalczyk@wp.pl

Publicystyka Pawła Jasienicy (w wyborze)

Toruński historyk Arkadiusz Kierys, po biografii Pawła Jasienicy (2015), zaprezentował tym razem czytelnikom antologię tekstów publicystycznych autorstwa tego pisarza oraz tekstów z nim związanych (Jasienica 2018). O pomysłe na stworzenie osobnego wyboru pism twórcy *Polski Piastów* badacz pisze we wstępie do swej najnowszej książki tak:

Pomysł [...] rodził się wraz z rozwojem pracy nad biografią Leona Lecha Beynara; jednym z wątków jego działalności okupacyjnej i pisarskiej była interlokucja z Józefem Mackiewiczem [...]. Badając źródła konfliktu obu publicystów, natrafiłem na pozycję ze wszech miar pożyteczną – antologię tekstów dotyczących pisarstwa Józefa Mackiewicza i recenzji jego prac pt. *Józef Mackiewicz i krytycy*. Wykorzystując więc cudzy pomysł, postanowiłem stworzyć podobny zbiór pism (Jasienica 2018, 11).

Docenić należy już sam fakt podjęcia się tak rozległego zagadnienia (setki publikacji rozproszonych w prasie i archiwach). Pozytywnej opinii o edytorskich i badawczych działaniach autora nie mogą zmienić nawet pewne uwagi krytyczne poczynione przy okazji bardziej szczegółowej lektury tej publikacji. Kierys bowiem wypełnia nią ogromną lukę w badaniach nad życiem i twórczością krakowsko-warszawskiego publicysty.

Sam tytuł antologii (*Historia to nie dziwka. Antologia tekstów Pawła Jasienicy, jego interlokutorów i recenzentów*) może budzić kontrowersje ze względu na swoją dosadność i pewną manipulację zapożyczonym od autora *Rzeczypospolitej Obojga Narodów* sformułowaniem¹, ale to nie tytuł jest w publikacji najważniejszy, lecz

¹ Kierys zaczerpnął to określenie od Jasienicy, który użył go w nieco innym kontekście. Cytat z Jasienicy brzmi tak: „[...] nauka historii to nie dziwka, którą można wynająć na rogu ulicy i skłonić do wszelkich łamańców. Kto naukę historii chce traktować jak dziwkę, ten

jej zawartość. Od razu należy też podkreślić staranność tej edycji, w której badacz zatroszczył się o to, by w przypisach szczegółowo objaśnić wszelkie nawiązania istotne dla zrozumiałej lektury przy jednoczesnym nieingerowaniu w oryginalne zapisy wybranych do książki materiałów.

Ważnym punktem oceny każdej antologii jest kryterium doboru tekstów. W przypadku omawianej tu publikacji zdaje się ono być dość proste i oczywiste. Jak wskazuje druga część tytułu książki, zamieszczone w niej wypowiedzi są albo autorstwa Jasienicy, albo dotyczą jego poglądów lub oceny dorobku pisarskiego. Można się zastanawiać, czy jest to kryterium wystarczająco precyzyjne, zważywszy na istniejący zasób tekstów do wyboru. Moim zdaniem nie, co paradoksalnie zdaje się potwierdzać we *Wstępie* sam Kierys, który nie zawsze informuje czytelników o szczegółowych założeniach doboru artykułów w ramach poruszanych tematów.

Cała antologia została zorganizowana wokół pięciu zagadnień. Pierwsza część zatytułowana *Publicystyka i historiografia* została skomponowana – jak pisze jej edytor – na zasadzie dość prostego powiązania, znalazły się tam „przede wszystkim artykuły o szeroko rozumianej tematyce historycznej, znane jedynie z pierwodruków (i nigdy później nie publikowane)” (Jasienica 2018, 12). Zaprezentowany tutaj wybór jedenastu publikacji autorstwa Jasienicy sprawia jednak wrażenie zestawienia dość przypadkowego. Nie uspojnił ich bowiem ani temat, ani kontekst, w jakim powstawały. Zachowany został jedynie porządek chronologiczny ukazywania się tekstów w druku.

W części drugiej (*Wszystko to sól ziemi*) redaktor antologii zastosował już kryterium tematyczne, zamieszczając tam osiem reportaży archeologicznych Jasienicy z przełomu lat czterdziestych i pięćdziesiątych. Dostyc to jednak nieoczywisty wybór, jako że znaczną część dorobku reporterskiego o tej problematyce, a więc i specyfikę reportaży archeologicznych, czytelnicy mogli poznać z takich publikacji książkowych pisarza, jak *Świt słowiańskiego jutra* czy *Archeologia na wyrwyki*. Wielka więc szkoda, że w ramach tej części nie zostały opublikowane teksty odnoszące się do mniej znanych tematów, np. reportaże dotyczące realiów powojennej Polski, drukowane głównie na łamach „Tygodnika Powszechnego”; albo te, które weszły w skład zablokowanej przez cenzurę książki *Po kataklizmie*.

Polemiki – część trzecia antologii, wyraźnie obszerniejsza od dwóch wcześniejszych, została zorganizowana wokół sześciu zagadnień ogniskujących spory, w których Jasienica bezpośrednio lub pośrednio uczestniczył. Pierwszym takim zagadnieniem jest kwestia winy sanacji za katastrofę państwa w 1939 roku; drugim – ocena dokonań i możliwości polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej; trzecim –

sobie samemu wystawia bardzo wymowne świadectwo” (Jasienica 2009, 223), Kierys zresztą wykorzystał ten cytat jako jedno z mott do antologii.

temat kampanii wrześniowej rozpatrywanej w aspekcie wojskowym, politycznym i historiozoficznym; dalej pojawia się sprawa eksterminacji Żydów w okresie II wojny światowej; problem historiozofii Jasienicy; na końcu zaś – publicystyczne odniesienia do sporu, jaki rozgorzał po śmierci pisarza. Jest to udane zestawienie, tym bardziej, że obok tekstów Jasienicy zostały umieszczone także wypowiedzi jego adwersarzy, dzięki czemu czytelnik może łatwiej zrozumieć istotę kontrowersji i sposób argumentacji obu stron. Znowu można tylko żałować, że nie w każdym przypadku to zestawienie zostało wprowadzone. W podrozdziale *Epoka pieców* mamy np. tylko prace publicysty, zabrakło natomiast choćby wypowiedzi, z którymi polemizował. Mam na myśli chociażby głośną recenzję książki Zofii Kossak *Z otchłani* autorstwa Tadeusza Borowskiego (1947, 9) która wywołała u Jasienicy głębokie oburzenie. O podobnym braku można mówić w odniesieniu do podrozdziału *Spór po śmierci*, gdzie nie znajdziemy kluczowego dla tematu tekstu Józefa Mackiewicza (1971). Do krytycznych uwag można byłoby jeszcze dorzucić i tę, która dotyczy nieumieszczenia w antologii informacji poświęconych Armii Krajowej i ocenie powstania warszawskiego. Były to przecież zagadnienia, które – choćby z przyczyn biograficznych – stanowiły przedmiot wyjątkowego zainteresowania autora *Polski Jagiellonów* (Kierys 2015, 301–331).

Część czwarta antologii została zatytułowana *Recenzje*. Stanowi ona bardzo ciekawy materiał poglądowy dotyczący tego, co o piarstwie historycznym Jasienicy sądzili zawodowi historycy. Redaktor zastosował tutaj bardzo przejrzyste kryterium doboru wypowiedzi: „spośród bogatego dorobku piarskiego Jasienicy wybrano tu pozycje najbardziej znane i niejednokrotnie wznawiane, rzec można klasykę tematu” – objaśnia Kierys (Jasienica 2018, 13). W antologii wykorzystano recenzje następujących książek pisarza: *Polski Piastów*, *Myśli o dawnej Polsce*, *Trzech kronikarzy*, *Polski Jagiellonów*, *Ostatniej z rodu*, *Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, *Dwóch dróg* oraz *Rozważań o wojnie domowej*. Wśród trzydziestu tekstów autorstwa specjalistów reprezentujących różne środowiska i różne światopoglądy pobrzmiewa jeden wspólny ton uznania dla walorów artystycznych tego piarstwa. Choć Jasienicy nie traktowano jako historyka-naukowca, a raczej jako popularyzatora historii, literata piszącego o przeszłości, to bardzo często podkreślano jego merytoryczne przygotowanie, dobrą znajomość źródeł i literatury naukowej oraz właściwą metodologię. Znalazły się tu prace wybitnych badaczy poszczególnych epok, m.in.: Benedykta Zientary, Aleksandra Gieysztora, Mariana Plezi, Tadeusza Manteuffla, Andrzeja Zahorskiego, Janusza Tazbira, Stefana Kieniewicza czy Jana Baszkiewicza, ale także Aleksandra Halla, Marcina Kuli czy Stefana Mellera. Szczególnie interesujące są niepublikowane wcześniej teksty recenzji wydawniczych autorstwa Henryka Łowmiańskiego (o *Polsce Jagiellonów*), Jaremy Maciszewskiego i Zbigniewa Wójcika (o *Rzeczypospolitej Obojga Narodów*).

W ostatniej części (*Człowiek historii*) Kierys zamieścił dziewięć wypowiedzi traktujących o całokształcie drogi życiowej i dokonaniach pisarskich Jasienicy. Są one dość krótkie i mają charakter głównie reminiscencyjny, jako że publikowane były po jego śmierci. Odnajdziemy tutaj osobiste wspomnienia o pisarzu, które w charakterze pożegnania opublikowali Lesław M. Bartelski, Józef Lewandowski, Jerzy Andrzejewski, Jacek Susuł, Aleksander Gieysztor, Stanisław Stomma, Jerzy Kwiatkowski, Bogusław Leśnodorski i Andrzej Braun (pewne zdziwienie może budzić fakt, że nie pojawia się tu żaden tekst autorstwa Władysława Bartoszewskiego). Obok podkreślenia wagi dorobku pisarskiego Jasienicy wyłania się z tych wypowiedzi także dojmujące poczucie brutalnie przerwanej pracy, co tak wyraził Aleksander Gieysztor:

Dzieło pozostawił tragicznie i niesprawiedliwie niedokończone. Opowieść o powstaniu styczniowym [...] zapowiadała nam, z jaką pasją zabrałby się on do wieku XIX, do korzeni nowoczesnego narodu (Jasienica 2018, 810).

Jak wynika z tej krótkiej analizy, omawiana antologia jest pozycją przeznaczoną dla czytelnika dosyć dobrze zorientowanego w meandrach życia Pawła Jasienicy. Stanowi ona raczej dopełnienie wydanej wcześniej biografii tego pisarza niż autonomiczną publikację, po którą mógłby sięgnąć amator publicystycznej twórczości z okresu PRL-u. Antologii brakuje choćby krótkiego rysu prezentującego biografię autora *Ostatniej z rodu* na tle współczesnych mu czasów, nie zawiera także charakterystyki tej części jego dorobku. Sam wybór i układ tekstów sprawia wrażenie dosyć przypadkowego, nie uwzględnia ani pełnego spektrum tematów, ani całego okresu publicystycznej aktywności pisarza.

Niezależnie od przedstawionych wyżej uwag krytycznych omawiane wydawnictwo zasługuje na uwagę. Stanowi z pewnością nie tylko źródło wiedzy na temat życia i dokonaniach Jasienicy, ale także może się przyczynić do podjęcia badań naukowych nad jego bogatą spuścizną – wiele wątków wciąż czeka bowiem na gruntowną analizę.

Bibliografia

- Borowski Tadeusz (1947), *Alicja w krainie czarów*, „Pokolenie”, nr 1, s. 9.
Jasienica Paweł (2009), *Ślady potyczek*, Warszawa.
Jasienica Paweł (2018), *Historia to nie dziwka. Antologia tekstów Pawła Jasienicy, jego interlokutorów i recenzentów*, red. A. Kierys, Kraków.
Kierys Arkadiusz (2015), *Polska Jasienicy. Biografia publicysty*, Kraków.
Mackiewicz Józef (1971), *Casus Paweł Jasienica*, „Wiadomości”, nr 3, s. 2.